

Smrt kao raspad zajednice Crkve

Ontološki status smrti u teologiji Ignatija Midića

Vladimir Edelinski Mikolka*

Sažetak

Članak analizira razumijevanje smrti u teologiji Ignatija Midića. Polazeći od njegove teze da smrt nije biološki završetak, nego raspad zajednice i ukidanje osobnoga postojanja, rad se oslanja na analitičko–hermeneutičku metodu kako bi pokazao da osobni identitet, u ontološkom okviru teologije zajedništva, može opstati jedino unutar eshatološke zajednice ostvarene u ljubavi.

Ključne riječi: Ignatije Midić; smrt; ontologija; zajednica; osoba; eshatologija; Crkva

Uvod

U većem dijelu kršćanske teološke tradicije, osobito u zapadnoj, pojam smrti razmatran je primarno kroz moralne, pravne i soteriološke kategorije — kao posljedica istočnoga grijeha, kazna za ljudsku neposlušnost i prepreka spasenju. Suvremena pravoslavna teologija,¹ oslanjajući se na neopatristsku sintezu, razvija pokušaje njezine ontološke rekontekstualizacije — ne više kao pukog biološkog završetka, nego primarno kao raspada zajednice i negacije osobnoga postojanja (Midić, 2012, 94–95). U tom se okviru osobito ističe teološki opus Ignatija Midića, duboko ukorijenjen u patrističkoj tradiciji (osobito kod Maksi-

* Vladimir Edelinski Mikolka, doktorand, župnik (Katolička župa sv. Arhangela Mihaila, Berkasovo). Adresa: Starogradska 11, 22242 Berkasovo, Srbija. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8913-9591>. E-adresa: mikolka.rk@gmail.com

1 Suvremena pravoslavna teologija (eng. *contemporary orthodox theology*) odnosi se na raznolik, ali koherentan pokret unutar Pravoslavne crkve koji se razvija od sredine 20. stoljeća. Njezina su ključna obilježja povratak i revalorizacija patrističkih izvora (često nazivan “neopatristska sinteza”), naglašavanje ontološke dimenzije teologije i fokus na koncepte *osobe*, *zajednice* (osobito euharistijske ekleziologije) i *eshatologije*. Za razliku od predominantno moralno–pravnih ili skolaističkih pristupa koji su prevladavali u dijelovima pravoslavne teologije pod zapadnim utjecajem, suvremena pravoslavna teologija nastoji teologiju razumjeti kao egzistencijalno i ontološko iskustvo nudeći specifičnu perspektivu na pitanja modernoga čovjeka koja se često razlikuje od zapadnih katoličkih ili protestantskih tradicija.

ma Ispovjednika),² ali i oblikovan relacijskom ontologijom Ioannisa Zizioulasa.³ Midićev rad oblikuje specifičan pristup eshatologiji, ekleziologiji i antropologiji, s ciljem da teologiju učini egzistencijalno relevantnom za suvremenog čovjeka.

U središtu je Midićeve teologije razumijevanje smrti ne kao fiziološkoga završetka, nego kao ontološkoga poremećaja — kao prekida odnosa koji čini temelj osobnoga postojanja. Smrt se kod njega ne pojavljuje kao prirodna sastavnica stvorenoga bića, nego kao neprijatelj koji proizlazi iz čovjekova slobodnoga odvajanja od Boga. Budući da je *ὑπόστασις* moguća samo u odnosu s Drugim⁴ (Midić, 2012, 86), smrt se razotkriva kao trenutak urušavanja zajedništva i *sabornosti*,⁵ čime osoba gubi vlastiti način postojanja.

Jedini način prevladavanja smrti i povratka u puninu postojanja, prema Midiću, sjedinjenje je s Kristom u euharistiji, koja predstavlja istinsku ontološku stvarnost Crkve i predokus “Carstva Božjega”. Važno je pritom istaknuti da Midić izraz “Carstvo Božje” primarno razumijeva kao ontološku zajednicu i pobjedu nad smrću — pobjedu koja se već ovdje i sada proživljava u euharistijskoj liturgiji (Midić, 2008, 224). Njegov izbor naziva “Carstvo Božje” za teološko izlaganje naglašava personalističku i eshatološku dimenziju Božje opstojnosti kao zajednice. Detaljan prikaz njegova razumijevanja “Carstva Božjega” iznosi se u četvrtom poglavlju.

U tom kontekstu ljubav se kod Midića ne shvaća kao moralna ili emocionalna kategorija, nego kao ontološki uvjet postojanja. Ona nije dodatak biću, nego pretpostavka njegova postojanja. Na toj osnovu Midić tvrdi da čovjek ne postoji kao individua koja je sposobna za ljubav, nego da postoji kao ljubav (Midić, 2021a, 106). Takvo ontološko određenje ljubavi implicira da istinsko postojanje nije statično stanje, nego dinamičan proces neprestanoga izlaženja iz sebe i sjedinjenja s Drugim, proces koji odražava svetotrojstveno supostojanje Boga kao zajednice ljubavi.

Analiza se usredotočuje na središnje pojmove: biće, zajednica, osoba i eshaton. Poseban naglasak stavljen je na tekstove *Problem smrti u hrišćanskoj ontologiji* (Midić, 2012), *Biće kao eshatološka zajednica* (Midić, 2008) i *Sećanje na budućnost* (Midić, 2009), koji čine okosnicu za razumijevanje njegove teološke misli. Teološki okvir koji Midić gradi primarno se oslanja na učenje svetoga Maksima Ispovjednika i usvajanje misli Ioannisa Zizioulasa, no primjenom na egzistencijalna pitanja smrti i postojanja oblikuje se kao jedinstveno dogmatsko-ontološko učenje. U tom okviru smrt se ne shvaća kao prirodna nužnost, nego

2 Sveti Maksim Ispovjednik (oko 580. — 662.) jedan je od najutjecajnijih teologa Istočnoga Rimskoga Carstva i monaha 7. stoljeća.

3 Mitropolit pergamski Ioannis Zizioulas (1931.–2023.) istaknuti je pravoslavni teolog i filozof, poznat po svojim doprinosima na području personalne ontologije i euharistijske ekleziologije.

4 Drugi označava Boga kao osobnog Apsolutnog Drugog, prema kojemu osoba ostvaruje puninu svojega bića.

5 U Midićevoj teologiji, pojam *sabornosti* ne odnosi se prvenstveno na administrativnu dimenziju Crkve, nego na ontološko zajedništvo osoba koje se ostvaruje u liturgijskoj zajednici. Crkva je *saborna* jer je zajednica mnogih u Jednom, tijelo Kristovo u kojem svaka osoba postaje osoba kroz odnos, ljubav i slobodu (Midić, 2021c, 101–102).

posljedica gubitka liturgijske, tj. crkvene zajednice (Midić, 2012, 250–251). Ta se misao posebno ističe u eshatološkim razmatranjima, gdje je Crkva shvaćena kao anticipacija i prisutna stvarnost budućega života (Midić, 2014, 174), a uskrsnuće kao povratak u puninu zajedničkoga postojanja (Midić, 2014, 213). Njegova teologija stoga naglašava da povijest nije linearni proces udaljavanja od Boga, nego prostor u kojem se, kroz liturgijsko iskustvo i zajednicu Crkve, neprestano ostvaruje buduće “Carstvo”.

Cilj je ovog rada sustavno pokazati kako se smrt, unutar toga misaonoga okvira, analitički razumije kao radikalna negacija hipostatske strukture osobe, te zašto se u Midićevu razumijevanju eshatološka zajednica ostvarena u Crkvi pojavljuje kao jedini istinski odgovor na smrt. Suvremena pravoslavna teologija ne bavi se isključivo apstraktnim vjerskim pitanjima, nego istražuje na koji način vjera zahvaća samu narav postojanja — odnosno njegovu ontološku dimenziju. U tom se pristupu otvara prostor novomu razumijevanju spasenja: ne kao pukomu bijegu od grijeha ili kazne, nego kao preobrazbi bića i pronalasku punine smisla u zajednici s Bogom i drugima. Midićev je cilj učiniti teologiju egzistencijalno relevantnom — sposobnom da odgovori na pitanje smisla, identiteta i budućnosti. U toj se viziji spasenje izdvaja iz okvira individualnoga oslobođenja i preusmjerenja prema ontološkomu povratku osobe u puninu zajednice. Njegov pristup ostaje u okrilju istočne teološke tradicije — ne ulazi u izravnu polemiku sa zapadnim modelima, ali podrazumijeva ontološki zaokret koji ga distancira od pojedinih katoličkih i protestantskih koncepata osobe i spasenja, osobito onih koji osobnost shvaćaju prvenstveno kao nositelja slobodne volje, a ne kao biće u zajedništvu. Ovdje izloženi pristup predstavlja upravo takav doprinos vladike Ignatija unutar suvremene pravoslavne teologije, bez pretenzije na sveobuhvatan prikaz njezina nauka o smrti.

1. Koncept smrti u ontologiji suvremenoga pravoslavnoga kršćanstva

Teološka interpretacija smrti kod Ignatija Midića bitno se udaljava od filozofskih i empirijskih modela, koji smrt definiraju kroz prestanak bioloških funkcija ili svijesti. U djelu *Problem smrti u hrišćanskoj ontologiji* (Midić, 2012)⁶ razvija distinkciju između smrti kao biološkoga događaja i smrti kao ontološke krize. Oslanjajući se na patrističku tradiciju, osobito na svetog Maksima Ispovjednika, Midić (2012, 77) tvrdi da čovjek ne može biti shvaćen samo kao fiziološki entitet, nego isključivo kao biće koje postoji u relaciji.

U tom kontekstu, ontologija osobe postaje ključ razumijevanja smrti: osoba, kako ju definira, ne posjeduje samobitnost, nego njezino postojanje ovisi o odnosu s Drugim. Prekid toga odnosa — kao što je slučaj sa smrću — za Midića znači narušavanje same osnove postojanja. Smrt tako ne označava tek fizički kraj, nego

6 U kontekstu toga djela Ignatije Midić pod izrazom “kršćanska ontologija” podrazumijeva specifičnu perspektivu suvremene pravoslavne teologije u kojoj se punina kršćanske vjere ostvaruje kroz Pravoslavnu crkvu.

dubok poremećaj ontološke strukture postojanja utemeljenoga na zajedništvu (Midić, 2012, 81).

S obzirom na to, ontološki status smrti kod Ignatija ne polazi od grčkoga pojma φύσις, koji se usredotočuje na esencijalnu narav bića, nego iz crkvene i liturgijske antropologije. Čovjek, stvoren na sliku Božju, pozvan je na zajedništvo, a svoj identitet ostvaruje jedino unutar euharistijskoga događaja (Midić, 2012, 59). Smrt se u tom kontekstu pokazuje kao gubitak toga identiteta — raskid odnosa s Bogom i drugima, što istodobno označava i gubitak samoga bića (Midić, 2012, 85). Ontološko “ništa” ne nastupa, dakle, fizičkom smrću, nego prekidom zajedništva. Ondje gdje odnosa više nema, ni postojanje više nije moguće.⁷

U knjizi *Biće kao eshatološka zajednica* Midić (2008, 121) razvija stav da je “biće” ono što postoji jedino unutar zajednice ljubavi, te da osoba nije samonikli entitet, nego hipostaza koja se ostvaruje u dinamici odnosa. Iz toga slijedi temeljna tvrdnja: smrt predstavlja negaciju onoga ontološkoga temelja koji osobu čini osobom — prekid odnosa slobode i ljubavi s Drugim i drugima. Nije riječ o gubitku tijela, nego o gubitku zajedništva, pa biće koje više ne živi kao zajednica prestaje biti biće u punom smislu (Midić, 2012, 82–83). Na toj osnovi Midić razvija učenje o smrti kao razaranju liturgijskoga oblika postojanja. Budući da se osoba ne shvaća kao samodostatna monada, nego kao zajedničarsko biće čije je postojanje konstituirano odnosima, smrt nije tek individualni kraj, nego kolektivni poremećaj koji narušava *sabornost* Crkve. U konačnici, prema njegovu shvaćanju, smrt je ontološki raspad zajednice, što se očituje i kao razaranje Crkve u nama (Midić, 2012, 120–122). Taj konceptualni pomak ima dalekosežne posljedice: borba protiv smrti nije prvenstveno medicinski ili psihološki zadatak, nego liturgijsko i eshatološko pitanje. Crkva pritom nije tek duhovna utjeha suočenima sa smrću, nego u Midićevu modelu funkcionira kao realno mjesto obnove bića — jer se unutar zajednice ljubavi, sabrane u euharistiji, osoba razumije kao ponovno uspostavljena u punini postojanja. Izvan takvoga zajedništva smrt se u toj ontološkoj logici pojavljuje kao nezaustavljiv raspad osobnoga postojanja.

2. Osoba i zajednica: Smrt kao negacija hipostatskoga postojanja

Midićeva teologija osobe usredotočena je na relacijsko razumijevanje bića kao temeljnog uvjeta postojanja. To znači da osoba ne postoji po sebi, nego je uvijek pozvana ostvariti se kroz odnos u slobodi i ljubavi (Midić, 2008, 7–10). Ta teza izražava središnje mjesto njegova nauka o osobi, koja se ne može razumjeti izvan zajednice. Temeljen na učenju svetih kapadočkih otaca,⁸ i osobito Maksima

7 Ta je formulacija temeljna postavka ontologije Ignatija Midića, naglašavajući da je postojanje neodvojivo od odnosa i zajednice. Konkretno misli koje potkrepljuju tu tvrdnju su: »ukoliko zajednica (s Bogom) ne postoji, ili ukoliko se prekine, tada prestaje postojati i osoba« (Midić, 2012, 86) te također »čovjek bez zajednice s Bogom ne može da postoji« (Midić, 2021c, 223).

8 Kapadočki oci naziv je za tri velika sveca teologa iz Kapadocije u 4. stoljeću: Bazilije Veliki, Grgur iz Nazijanza i Grgur iz Nise. Njihov je rad bio ključan u razvoju kršćanske teologije Svete Trojice jasno razlikujući božansko biće (οὐσία) od *hipostaza* (osoba), što je postavilo temelj za

Ispovjednika, pojam osobe ne označava samostalno biće, nego biće u zajedništvu s Drugim. U tom se kontekstu osoba ne shvaća kao psihološko “ja” ni kao racionalni pojedinac, nego kao *ὁλόστασις* — konkretan način postojanja u odnosu.

Takvo relacijsko poimanje osobe nužno razotkriva granice filozofskih pristupa koji biće — ili sam odnos — svode na apstraktnu shemu, lišenu stvarne ontološke utemeljenosti u zajednici. U tom kontekstu, nominalizam i esencijalizam predstavljaju temeljne antiteze Midićevoj teologiji osobe. Nominalizam, kao doktrina koja univerzalizuje (poput *čovječnosti* ili *zajednice*) svodi na puke nazive, negira realnost odnosa kao konstitutivnoga oblika postojanja. Kada bi se osobe u Trojstvu ili odnosi u Crkvi tumačili nominalistički — kao tek jezične ili simboličke oznake — izgubila bi se njihova ontološka stvarnost. Midić, naprotiv, naglašava da je zajednica realan i primarni modalitet postojanja te da osoba izvan odnosa ne može sačuvati vlastiti identitet.

S druge strane, esencijalizam, koji osobu definira prema statičnoj i unaprijed zadanoj biti, također je problematičan. Za Midića biće osobe nije samodostatna esencija, nego se ostvaruje dinamički — u ljubavi, slobodi i zajedništvu. Osoba nije zatvoreni entitet, nego *ὁλόστασις*, koja se potvrđuje i ispunjava upravo u odnosu s Drugim (Midić, 2008, 163). Time njegova kritika nominalizma i esencijalizma ne ostaje tek filozofska, nego postaje izraz teološke ontologije u kojoj se osobnost ostvaruje unutar liturgijskoga i trinitarnoga horizonta zajednice.

U tom ključu smrt se, prema Midiću, interpretira kao negacija hipostatske dimenzije postojanja: kada odnos prestaje, osoba nestaje. To, međutim, ne znači da ontološki entitet — tijelo ili um — prestaje postojati, nego da iščezava ono što osobu čini osobom: njezina sposobnost za zajedništvo, dijalog i ljubav (Midić, 2012, 84). Smrt je, dakle, u svojoj biti, egzistencijalna izolacija — prekid odnosa i gubitak slobodnoga samoostvarenja u zajednici Crkve.

U djelu *Zajednica u Carstvo prizvanih* Midić (2020, 24) naglašava da se osobnost ne formira izolirano, nego isključivo unutar liturgijskoga tijela Crkve. Crkva za njega nije institucija, nego ontološki “prostor” unutar kojega čovjek postaje osoba — biće u odnosu koje ostvaruje svoje postojanje u slobodi i ljubavi. U tom svjetlu, gubitak zajednice ne znači tek duhovni pad, nego narušavanje temelja osobnoga postojanja. Smrt se tu ne razumije prvenstveno kao posljedica grijeha, nego kao njegov ontološki parnjak — iskaz istoga otpadništva od zajedništva koje osobu čini osobom.

No, zajednica, kako ju vidi Midić, nije antropološki pojam društvene kohezije, nego izraz same Božje ontologije. Bog Trojica postoji kao zajednica Osoba, i stoga je i čovjek, stvoren na sliku Božju, pozvan živjeti u odnosu — ne simbolički, nego ontološki (Midić, 2008, 74). U tom kontekstu, njegova antropologija, utemeljena na “trojstvenoj” ontologiji, nalazi potvrdu u učenju Svepravoslavnoga sabora na Kreti. Taj sabor definira Crkvu kao »božansko–ljudsku zajednicu po liku Svete Trojice«, u kojoj je ljubav označena kao »vrhunski izraz Božjega po-

razumijevanje osobe kao odnosa. Njihovo učenje snažno je utjecalo na Ioannisa Zizioulasa i Ignatija Midića, posebno u razradi relacijske ontologije i euharistijske ekleziologije.

stojanja u zajednici«, a ljudi prepoznati kao »živa slika Trojedinoga Boga« (Pan-Orthodox Council, 2016a, br. 3 i 15). Upravo iz te perspektive, smrt se razotkriva kao anti-ikonička sila: ona ne uništava samo tijelo, nego poništava sposobnost za zajedništvo, te time briše Božju sliku iz čovjeka. Prestanak zajednice znači prestanak slike — a to znači i prestanak osobe.

U knjizi *Jedna i mnoge Crkve* autor pojašnjava da zajedništvo nije tek moralni ideal, nego konstitutivni temelj postojanja. Ontološka realnost Crkve utemeljena je u euharistijskom događaju, u kojem se osoba obnavlja u odnosu i prima svoj način postojanja (Midić, 2021b, 98). Euharistija i Crkva, u tom svjetlu, nisu tek simboli, nego konkretna prisutnost budućega života — predokus zajedništva koje nadilazi smrt. U njima nije riječ o pukom znaku eshatološke nade, nego o stvarnom događanju novoga postojanja, jer se biće ne obnavlja kroz vrijeme, nego kroz ljubav. Izvan toga odnosa, osobno postojanje gubi svoj temelj — ne toliko biološki, koliko ontološki. Smrt se u tom svjetlu ne javlja samo kao kraj fizičkoga života, nego kao liturgijski fenomen: odsustvo Crkve iz bića (Midić, 2012, 212–214).

Takav pristup bitno pomiče težište teološkoga govora o smrti — s pitanja “besmrtnosti duše” na pitanje *sabornosti* i euharistijske ontologije. Osoba, u Midićevoj viziji, ne postoji samoniklo, nego se ostvaruje u euharistijskom zajedništvu, kao član Tijela Kristova. Gubitak toga odnosa ne znači samo psihološki poremećaj, nego gubitak oblika postojanja. Smrt time postaje ontološka kriza: ne samo čovjeka, nego i slike Božje u njemu. Jer ako je Bog zajedništvo, tada je smrt — raskid s Božjim načinom postojanja. Spasenje se, u tom svjetlu, više ne može tumačiti izvan horizonta zajednice, jer je upravo odnos ono što konstituira osobu.

3. Eshatologija i pobjeda nad smrću

U teologiji Ignatija Midića eshatologija predstavlja temeljnu ontološku paradigmu postojanja koja nudi ključ za pobjedu nad smrću. Eshaton, odnosno “Božje Carstvo”, nije apstraktna budućnost, nego istinska stvarnost koja već sada oblikuje uvjete osobnoga postojanja (Midić, 2009, 17). U tom svjetlu treba razumjeti i pobjedu nad smrću: ona ne nastupa tek “na kraju vremena”, nego se ostvaruje svakim susretom osobe s puninom zajednice, odnosno Crkvom. Tamo gdje je odnos obnovljen, smrt gubi svoju ontološku moć.

U knjizi *Sećanje na budućnost* Midić razrađuje shvaćanje da se budućnost ne doživljava kao linearno–progresivni nastavak vremena, nego kao kategorija koja transcendirira povijesno i prirodno. Budućnost, u tom smislu, proizlazi iz susreta s drugim, funkcionirajući kao događaj odnosa, a ne kao puka kronološka točka. Dakle, budućnost ne dolazi “sutra”, nego čovjeka poziva već sada, otvarajući prostor zajedništva koje nije uvjetovano vremenom. Time se otkriva da se smrt ne mora tumačiti kao biološki kraj, nego kao zapreka punom ostvarenju odnosa koji je već započeo (Midić, 2009, 191).

U djelu *Da nam brzo dode Gospod* autor posebno naglašava važnost uskrsnuća kao konačne potvrde istinitosti zajedničarskoga postojanja (Midić, 2014,

225–227). Uskrснуće, prema vladiki Ignatiju, ne predstavlja puki povratak u staro tijelo, nego ulazak u stanje potpunoga odnosa — stanje u kojem osoba više nije podložna smrti jer nije podložna prekidu odnosa (Midić, 2014, 167). Smrt, u tom kontekstu, ne opstaje kao metafizička sila, nego se javlja ondje gdje nedostaje zajedništvo — ona se hrani izolacijom i samodostatnošću. Stoga u eshatološkoj zajednici, koja je savršeno ostvarenje odnosa, smrt jednostavno nema mjesta. Pobjeda nad smrću nije apstraktan metafizički čin, nego radikalna obnova bića unutar zajednice.

“Carstvo Božje” shvaćeno je kao savršena zajednica — neporeciv odnos u kojem biće nalazi svoje ispunjenje u Drugom. Crkva nije tek slika toga “Carstva”, nego njegova realna prisutnost kroz zajednicu sabranu oko Krista. U liturgijskom susretu zajednice smrt se u Midićevu tumačenju razumije kao ontološki prevladana — ne kao puka biološka činjenica, nego kroz iskustvo odnosa koji više ne može biti prekinut. Zajedništvo koje se tu ostvaruje predstavlja, prema njegovu razumijevanju, »ontološki antipod smrti« (Midić, 2012, 212–213). To nije tek bogoslužje, nego stvarno sudjelovanje u budućem životu (Zizioulas, 2009, 21). Kada se Crkva okuplja u tom svetom činu, ona već prebiva u eshatološkom prostoru, gdje osoba istinski postoji kroz darivanje i slobodno sudjelovanje u zajedništvu (Midić, 2009, 19). U tom prostoru smrt gubi svoje ontološko uporište, jer ondje gdje je zajedništvo savršeno ostvareno, izolacija nije moguća, a biće koje postoji kao odnos više ne podliježe smrti. Stoga euharistija postaje ne samo središnji čin Crkve, nego i egzistencijalni odgovor na smrt — jer uvodi osobu u odnos koji je slobodan, vječan i neprekinut.

Premda Midić izričito ne koristi pojam *pobožanstvenja* (θεωσις), on u duhu svetoga Maksima Ispovjednika razvija ontologiju osobe koja se ostvaruje u zajednici s Bogom. Dok se u nekim tradicijama θεωσις tumači kao uzlazni proces osobne duhovne preobrazbe — od čovjeka prema Bogu — Midić taj naglasak premješta na silazak Božje milosti koja se ostvaruje unutar zajednice. Za njega je punina osobnoga postojanja nerazdvojiva od liturgijskoga zajedništva s Kristom, u kojem se ispunjava istina i smisao ljudskoga bića (Midić, 2012, 20). Ono što njegov pristup čini osobitim inzistiranje je na tom da se ta zajednica ostvaruje već sada, u Crkvi, i da se pobjeda nad smrću događa u liturgiji — ne tek kao obećanje, nego kao prisutna stvarnost. Eshatologija time prestaje biti apstraktni pojam kraja vremena i postaje temelj svakodnevice: osoba doista živi samo ako živi u eshatonu. Budući da takav život podrazumijeva postojanje u zajednici, smrt više nema konačnu vlast nad njom (Midić, 2012, 236).

Eshatologija je, dakle, ključna za razumijevanje smrti, ali i za shvaćanje ontologije kod Midića. Biće nije statična supstancija, nego dinamika odnosa (Midić, 2021c, 225–227). Smrt se očituje kao rascjep odnosa u kojem prestaje punina zajedništva. Crkva, kao zajednica prizvanih u “Carstvo”, nije prolazna povijesna institucija, nego struktura novoga, eshatološkoga postojanja. U njoj se smrt pobjeđuje već sada, ne nasiljem nad prirodom, nego isključivo obnovom odnosa (Midić, 2012, 219–221). Na taj način učenje o smrti u Midićevim djelima postaje istodobno i teologija euharistije, teologija Crkve, i teologija “Carstva”. Sve se tri

dimenzije sjedinjuju u jednoj ključnoj točki: u osobi koja svoje postojanje ostvaruje isključivo kroz odnose. Smrt više nije konačna barijera, nego simptom narušenoga zajedništva. Pobjeda nad njom stoga nije puko eshatološko obećanje, nego konkretna mogućnost koja se ostvaruje već sada — kroz život u istinskom zajedništvu.

4. *“Carstvo Božje” u teologiji Ignatija Midića: ontološka i eshatološka perspektiva*

Nadovezujući se na prethodnu raspravu o eshatologiji kao ontološkoj paradigmi kršćanske misli, ovo poglavlje dublje ulazi u razmatranje izraza “Carstvo Božje” u teologiji Ignatija Midića. Premda je pojam Kraljevstva Božjega nesumnjivo jedna od središnjih tema u kršćanskoj teologiji općenito, njegova tumačenja unutar različitih tradicija i teoloških sustava bitno variraju — od moralnih i eshatološko–apokaliptičkih interpretacija, pa sve do političko–povijesnih i institucionalnih čitanja.

U Midićevu teološkom opusu izraz “Carstvo Božje” poprima sasvim određenu, izrazito ontološku i euharistijsku dimenziju, oblikovanu kategorijama relacijske (odnosne) ontologije te egzegezom sakramentalnoga tipa, utemeljenom na učenju crkvenih otaca (Midić, 2020, 125).⁹ Sam Midićev izbor da dosljedno koristi izraz “Carstvo Božje”, umjesto primjerice izraza poput “Kraljevstvo Božje”, “Nebesko kraljevstvo” ili “eshatološka punina”, usmjerava čitateljevu pozornost prije svega na činjenicu da tu nije riječ o nekom mjestu ni vremenskom događaju, nego o ontološkoj stvarnosti — zajednici bića u ljubavi, koja ima svoje uporište u trojstvenom načinu postojanja¹⁰ i svoje ikonično ostvarenje u euharistiji (Midić, 2008, 119). Za Ignatija, kao i za kapadočke oce, čijom se mišlju duboko nadahnjuje, Bog nije apstraktno, nadpersonalno biće, nego konkretna zajednica triju hipostaza u ljubavi — i upravo zato čovjek može ostvariti svoju egzistencijalnu puninu i istinu svojega postojanja jedino unutar takve, relacijske zajednice, koja nije funkcionalna ili moralna, nego ontološka (Midić, 2008, 121–123).

U skladu s takvim pojmovnim određenjem, u ovom se radu izraz “Carstvo Božje” dosljedno koristi u značenju koje mu pridaje Ignatije Midić — kao ontološka, trinitarno i euharistijski utemeljena zajednica bića u ljubavi. Time se

9 Učenje ranih crkvenih otaca, osobito grčkih, artikulira se kroz patrističku egzegezu — hermeneutiku Svetoga pisma koja ne ostaje na doslovnoj ili povijesnoj razini, nego traži dublji, duhovno–ontološki smisao teksta. Njezin cilj nije puko intelektualno razumijevanje, nego preobrazba čovjekova postojanja u okviru zajedništva s Bogom i bližnjima, odnosno sudioništvo u životu Crkve kao mjestu *θέωσις* (Matić, 2019, 425).

10 *Svetotroičnost* (ili Presveto Trojstvo) u pravoslavnoj teologiji, a posebno u mišljenju Ignatija Midića i Ioannisa Zizioulasa, nije samo dogma o Bogu, nego temelj same ontologije. Ona označava Božju bit kao zajednicu triju Osoba (Oca, Sina i Svetoga Duha) koje egzistiraju u savršenom odnosu i ljubavi. Taj božanski model relacijskoga bića služi kao ontološki prototip za razumijevanje ljudske osobe (stvorene na Božju sliku) i Crkve kao zajednice. Ljudsko postojanje, u tom pogledu, pronalazi svoju istinsku puninu u oponašanju te trojstvene zajednice, gdje je bitak definiran samodarujućom ljubavlju i odnosom, a ne izoliranom individualnošću. Kapadočki oci znatno su razvili to shvaćanje (usp. Midić, 2008, 36; Zizioulas, 2009, 136).

izričito isključuju esencijalističke, individualističke, moralističke ili institucionalno–političke interpretacije Kraljevstva Božjega, a naglasak je stavljen na zajedničarsku narav postojanja koja svoj najdublji temelj ima u trojstvenom Bogu, a svoju sakramentalnu aktualizaciju u liturgijskom životu Crkve.

U daljnjem tijeku istraživanja, pojam “Carstva Božjega” stoga treba razumijevati ne kao metaforu, nego kao stvarni izraz ontološke zbilje zajedništva, kako ga artikulira teologija relacijske ontologije u pravoslavnoj patrističkoj tradiciji, osobito u misli teologa Midića.

Za Midića je “Carstvo Božje” eshatološka zbilja i liturgijska stvarnost. Ono se ne ostvaruje tek u neodređenoj budućnosti, nego je već sada prisutno u euharistijskoj zajednici kao živa anticipacija konačne pobjede nad smrću. U njegovoj teologiji smrt nije puki biološki završetak, nego radikalni ontološki raspad zajednice. Stoga se “Carstvo” razumije kao uspostava savršene zajednice, u kojoj je smrt — kao posljednji neprijatelj bića — konačno ukinuta. U tom svjetlu, euharistija nije samo simboličan čin, nego stvaran ontološki događaj koji zajednicu čini sudionicom vječnoga života.

Ovakvo razumijevanje “Carstva” kao prostora pobjede nad smrću nalazi svoju potvrdu i eshatološkim navještenjem Svetoga i velikoga sabora na Kreti, koji Crkvu definira kao onu koja »navješćuje dobru vijest o novom stvaranju«, donoseći »vijest o svijetu u kojem će Bog obrisati svaku suzu iz očiju ljudi; neće više biti smrti ni tuge ni plača. Niti boli više neće biti« (Pan–Orthodox Council, 2016b, br. 2).

Usporedno promatranje katoličke i pravoslavne perspektive može dodatno rasvijetliti posebnosti Midićeva pristupa. Premda katolička teologija obuhvaća širok spektar sustavnih i duhovnih pristupa, u ovom se odlomku usporedba temelji isključivo na *Katekizmu Katoličke crkve* (CCE), kao službenom dokumentu crkvenoga nauka, uz svijest o unutarnjoj raznolikosti same katoličke misli.¹¹ U tom okviru moguće je uočiti određene srodnosti — primjerice razumijevanje Crkve kao nositeljice Kraljevstva Božjega i euharistije kao anticipacije buduće slave.

Ipak, unatoč tim dodirnim točkama, Midićeva teologija “Carstva Božjega” unosi ključne naglaske koji bitno razlikuju njegov pristup. Naime, katolička doktrina, iako ne isključuje ontološku dimenziju, često stavlja snažniji naglasak na moralne i duhovne preduvjete kao uvjet ulaska u Kraljevstvo — shvaćeno kao nutarnja stvarnost koja »raste u srcima onih koji u njega vjeruju i koji su ponizni« (CCE 2816), te kao eshatološki cilj koji Crkva već sada »prima, živi i prenosi ljudima« (CCE 2819). Ignatije “Carstvo Božje” ne promatra prvenstveno kao unutarnji duhovni proces, nego kao ontološku stvarnost zajedništva.

Ta zajednica, utemeljena na trojstvenom načinu postojanja i ostvarena u euharistiji, nije puki ideal ili moralna priprema za budućnost, nego stvaran, sakramentalni prostor prisutnosti budućega života unutar liturgijskoga tijela Crkve.

11 Ovdje se *Katekizam Katoličke crkve* koristi kao reprezentativan dokument službenoga crkvenoga nauka, iako ne obuhvaća cjelokupnu širinu katoličke teološke misli. U obzir se uzima da unutar katoličke tradicije postoje i pristupi koji razvijaju ontološku, relacijsku ili mistagošku dimenziju Crkve i Kraljevstva, ponegdje bliske pravoslavnoj patristici.

Za njega “Carstvo” nije primarno nagrada za ispravno življenje, nego ontološki modus postojanja koji se živi u relacijskom jedinstvu s Bogom i drugima. Takav pristup preusmjerava teološki fokus s individualne zasluge na zajedničarsko postojanje kao uvjet samoga bića, čime se spasenje poima kao ontološki povratak u zajednicu, a ne prvenstveno kao moralni čin (Midić, 2008, 138).

Ekleziološki aspekt Midićeva shvaćanja “Carstva Božjega” od ključne je važnosti. Crkva je, prema njegovu učenju, euharistijska zajednica koja već sada predstavlja ikonu “Carstva”. On snažno naglašava da, u eshatološkom smislu, ne postoji razlika između Crkve i “Carstva” jer, ondje gdje je euharistija, tamo je i “Carstvo Božje”. Posljedično, povijest prestaje biti linearni tijek udaljavanja od Boga te postaje prostor liturgijskoga uprisutnjenja buduće zbilje (Midić, 2020, 132). Ta dinamika duboko je ukorijenjena u učenju svetoga Maksima Ispovjednika, čije tumačenje svijeta kao *logosa*¹² ukazuje na inherentni osobni i zajedničarski karakter cjelokupne stvarnosti (Midić, 2020, 144).

Za razliku od pojedinih političkih interpretacija koje pojam Kraljevstva poistovjećuju s konceptom društvene pravednosti ili utopijskim projekcijama, Midićeva teologija “Carstva” duboko je ukorijenjena u euharistijskoj ontologiji.¹³ On “Carstvo” ne shvaća kao društveni projekt, nego kao oblik života koji izrasta isključivo iz zajednice ljubavi. U tom smislu, “Carstvo Božje” predstavlja jedini istinski način prevladavanja smrti, jer je riječ o načinu postojanja utemeljenom na neraskidivim, osobnim odnosima.

U konačnici, teologija “Carstva” kod Ignatija Midića razotkriva neraskidivu povezanost između zajednice, liturgije i samoga postojanja. Budući da je smrt radikalni raspad zajednice, “Carstvo Božje” predstavlja ontološki oblik njezina prevladavanja. Eshatologija se time ne razumije kao puka budućnost, nego kao stalna liturgijska pobjeda nad smrću koja se ostvaruje već sada, unutar Crkve. “Carstvo Božje” dakle predstavlja najdublji ontološki odgovor na smrt: zajednicu ljubavi koja ukida izolaciju i podvojenost, te se ispunja jedino u onom što je predokus vječnosti. Ono se živi u Crkvi, zajednici prizvanih u jedinstvo s raspetim i uskrslim Kristom. Takvo ontološko shvaćanje “Carstva” i njegove povezanosti s euharistijskom zajednicom čini temeljni doprinos Midićeve teologije suvremenom razumijevanju smrti i spasenja.

12 U teologiji svetoga Maksima Ispovjednika pojam *logosa* (λόγος) odnosi se na božansku Riječ (Krista), ali i na unutarnja, smisljena načela svih stvorenih stvari. Svaka stvar ima svoj *logos* — božanski smisao i cilj — a svi su pojedinačni *logoi* sjedinjeni u jednom Logosu, Kristu. To tumačenje ukazuje na inherentnu svrhu i međusobnu povezanost cjelokupne kreacije, utemeljenu u božanskim energijama, što podupire Midićevo shvaćanje svijeta kao zajednice odnosa (Midić, 2009, 181–185).

13 Pojam euharistijske ontologije odnosi se na teološko shvaćanje postojanja utemeljenoga na liturgijskom zajedništvu. Biće se ne definira esencijalno ili individualno, nego kao relacijska osobnost ostvarena kroz euharistijsku zajednicu, što liturgiju čini stvarnim ontološkim događajem, a ne simboličkim prikazom (Midić, 2008, 202).

Закључак

Razmatranje teološke misli Ignatija Midića o smrti otvara prostor za dublje razumijevanje odnosa između osobe, zajednice i postojanja. Unutar njegove ontologije, smrt nije shvaćena kao prirodni biološki završetak ni moralna kazna, nego kao radikalni raspad odnosa koji osobu čine osobom. Time se u Midićevu misaonom sklopu pojavljuje kao ontološki poremećaj, a ne samo fizički događaj — oblik egzistencijalne izolacije.

Takva vizija smrti otvara i šira pitanja: Može li govor o budućem spasenju uistinu nositi težinu sadašnje boli? Na koji način teologija može pružiti nadu onima čiji je odnos već sada narušen — traumom, gubitkom ili duhovnom slomljenošću? Istovremeno, suvremeni kontekst nameće nova pitanja smrti kao izbora, prava i etičke dileme. Teologija je tako pozvana ponuditi jezik koji u sklopu Midićeva razumijevanja smrti ne proizlazi iz straha od smrti, nego iz mogućnosti obnove zajedništva.

Zaključno, u sklopu ovdje analizirane teologije, govor o smrti ne može biti apstraktan: mora ostati vezan za konkretnog čovjeka, njegove odnose i njegovu po-tragu za smislom — ovdje i sada.

Literatura

- CCE. *Catechismus Catholicae Ecclesiae*. Ivan Pavao II., *Katekizam Katoličke crkve: Dorađeno izdanje*. Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija, 2016.
- Matić, Zlatko (2019). Sveto pismo u životu Pravoslavne Crkve: pitanje molitvenoga čitanja Biblije (Lectio divina). *Diacovensia*, 27(3), 421–432.
- Midić, Ignatije (2008). Игнатије Мидић, *Биће као есхатолошка заједница*. Пожаревац: Епархија браничевска. [“Биће као eshatološka zajednica”]
- Midić, Ignatije (2009). Игнатије Мидић, *Сећање на будућност*. Пожаревац: Епархија браничевска. [“Sećanje na budućnost”]
- Midić, Ignatije (2012). Игнатије Мидић, *Проблем смрти у хришћанској онтологији*. Пожаревац: Епархија пожаревацко–браничевска. [“Problem smrti u hrišćanskoj ontologiji”]
- Midić, Ignatije (2014). Игнатије Мидић, *Да нам брзо дође Господ*. Пожаревац: Епархија браничевска. [“Da nam brzo dođe Gospod”]
- Midić, Ignatije (2020). Игнатије Мидић, *Заједница у Царство призваних*. Пожаревац: Епархија браничевска. [“Zajednica u Carstvo prizvanih”]
- Midić, Ignatije (2021a). Игнатије Мидић, *Љубав је темељ спасења*. Пожаревац: Епархија браничевска. [“Ljubav je temelj spasenja”]
- Midić, Ignatije (2021b). Игнатије Мидић, *Једна и многе Цркве и проблем њиховог јединства*. Пожаревац: Епархија браничевска. [“Jedna i mnoge Crkve i problem njihovog jedinstva”]
- Midić, Ignatije (2021c). Игнатије Мидић, *Саборност: Антологијски избор 1995–2020.: Допринос епископа браничевског Игнатија (Мидића)*. Пожаревац: Епархија браничевска. [“Sabornost: Antologijski izbor 1995.–2020.: Doprinosi episkopa braničevskog Ignatija (Midića)”]
- Pan–Orthodox Council (2016a). Encyclical of the Holy and Great Council of the Orthodox Church. *Holy Council*, <https://www.holycouncil.org/encyclical-holy-council> (18.7.2025.)

Pan-Orthodox Council (2016b). Message of the Holy and Great Council of the Orthodox Church. *Holy Council*, <https://www.holycouncil.org/message> (18.7.2025.)

Zizioulas, Ioannis (2009). Јован Зизјулас, *Догматске теме*. Са грчког иререво С. Јакшић. Нови Сад: Беседа.

Death as the Disintegration of the Community of the Church

The Ontological Status of Death in the Theology of Ignatije Midić

Vladimir Edelinski Mikolka*

Summary

In the theological reflections of Ignatije Midić, death is not understood as the natural end of life, but as an ontological disintegration of the community and a negation of personal existence as opposed to biological and psychological interpretations. This article, drawing on an analysis of Midić's thought rooted in the theology of Ioannis Zizioulas and Maximus the Confessor, examines how death dismantles the hypostatic structure of the person, which arises and is sustained solely within a relationship of love with God and others. Using an analytical–hermeneutical method, the paper argues that personal identity is possible only within an eschatological community, and that death signifies the loss of this relation — thereby negating being understood as relational existence. In this context, the author clarifies the distinction between ontological and biological death, emphasizing that the loss of relation not only follows physical dying, but in fact precedes it, revealing a deeper theological meaning. The Church and the Eucharist are interpreted as concrete forms of communion that already anticipate the ultimate victory over death — as spaces in which isolation and individualism are overcome. In this way, the article contributes to a theological understanding of death within contemporary Orthodox thought, which conceives the person as both a relational and eschatological reality.

Keywords: Ignatije Midić; death; ontology; community; personhood; eschatology; Church

* Vladimir Edelinski Mikolka, Ph.D. Student, Pastor (Catholic Church of Saint Michael the Archangel, Berkasovo). Address: Starogradska 11, 22242 Berkasovo, Serbia.
E-mail: mikolka.rk@gmail.com